

Liutauras Kraniauskas

Lietuvos sociologijos istorijos bruožai (I)

Santrauka

Straipsnio tikslas – išnagrinėti *nacionalinės sociologijos istorijos* sampratą ir aptarti metodologines problemas. Sociologijos istorijos historiografijoje skirtinos dvi tradicijos: a) idėjų istorija, kuri apima biografinį požiūrį, paradigmu kaitos ir elementariųjų sociologijos idėjų istorijos koncepcijas; b) analitinė tradicija, kuri siejama su mosklotyra ir mokslinio žinojimo sociologija. Kiekviena tradicija yra susijusi su atskira sociologijos istorijos funkcija: idėjų istorija – su disciplinos identiteto formavimu ir jos įteisinimu, analitinė – su disciplinos sociologine savivoka. Aptariamųjų metodologinių sociologijos istorijos problemų atžvilgiu bandoma konstruoti ir pagrįsti analitinę nacionalinės sociologijos istorijos tyrinėjimų metodologiją.

Kaip ir tautų formavimosi atveju, kiekviena pripažinta intelektualioji disciplina turėjo išgyventi panašų savęs įteisinimo procesą. Visos disciplinos turi savo pramanytas istorijas, visos jos yra įsivaizduojamos bendruomenės kuriančios praeities mitus kaip priemonę, pažyminti jų pačių vidinę raidą bei vienybę ir nubrėžiančią ribas tarp savęs bei kaimyninių disciplinų.

Anthony Giddens (1995: 5)

Problemos formulavimas

Intensyvus sociologų dėmesys savo disciplinos istorijai negali prilygti jokios kitos disciplinos narių domėjimuisi savos žinijos srities raida, nebent filosofams. Disciplinos istorija ir jos pažinimas yra gana svarbus profesinei socializacijai, nes šis istorinis jausmas leidžia susiformuoti skiriamiesiems sociologo tapatybės bruožams. Galima teigti, kad tai yra viena iš svarbiausių profesinio tapatumo konstravimo strategijų. Teoriniai, metodologiniai ginčai (tiek dėl pačios disciplinos prigimties, tiek dėl naudojamų metodų, sąvokų, tyrimų dalyko bei rezultatų panaudojimo), susitapatinimas su viena ar kita sociologijos mokykla, konkrečių tyrimo metodų taikymas neleidžia aiškiau sukonstruoti sociologo identiteto formavimosi modelių. Tačiau tai, kas yra bendra visiems, nepai-

sant visų skirtumų, yra sociologo savivoka (identitetas), kuriam formuojantis reikšmingą vaidmenį atlieka disciplinos istorijos išmokimas.

Nacionalinės sociologijos istorija (NSI) irgi pripažįstama svarbia tyrinėjimų sritimi, tačiau jos studijos retai peržengia savo nacionalinės sociologų bendrijos ribas. Išimtimi galima laikyti tik JAV, Vokietijos, Didžiosios Britanijos ir Prancūzijos sociologijų istorinius tyrinėjimus. Politinis, ekonominis ir ideologinis šių valstybių dominavimas padarė jų sociologines idėjas priimtinas ir pažįstamas visame pasaulyje, tuo tarpu menkai kas gali pasigirti pažįstas Kinijos, PAR, Indijos, Latvijos ar Lietuvos sociologijos istorinę raidą. Nors tarptautiniame kontekste lietuviškos sociologijos istorinė raida pateikiama tik keliuose apžvalginiuo-

se straipsniuose (Gaidys 1996; Gaidys ir Vosyliūtė 1994), dėmesys NSI Lietuvoje ypač suaktyvėjo nuo 1991–ųjų metų. Lietuviškos sociologijos istorijos klausimai išsamiai svarstomi kasmetinėse Kauno technologijos universiteto organizuojamoje konferencijose “Sociologija Lietuvoje: praeitis ir dabartis” (1991–1998), išleistos trys monografijos “Iš Lietuvos sociologijos istorijos” (1996, 1999, 2000), mokslinėje periodikoje vis dažniau pasirodo publikacijų šia tema.

Tačiau plečiantis literatūrai beveik nesvarstomi metodologiniai tokių tyrinėjimų klausimai. Lietuviškosios sociologijos istorijos tyrinėtojai turėtų spręsti analogiškus klausimus kaip ir Raimondas Aronas, rašęs sociologijos istorijos veikalą 1967–aisiais metais: kuria data prasideda sociologijos istorija, kurie autoriai nusipelnė paminėjimo bei pagyrimo, koku sociologijos apibrėžimu reikia vadovautis (Aron [1967] 1993: 24). Reikia pažymėti, kad nacionalinės sociologijos istorijos tyrinėtojai ne tik turėtų svarstyti šias bendrąsias problemas, bet ir savo pasirinkimą susiaurinti nacionaliniu mastu, kur personalijų, institucijų, minties mokyklų ar tradicijų pasirinkimas negali prilygti tarptautiniam kontekstui. Galima netgi radikaliai paklausti: ar apskritai galima kalbėti apie lietuvišką NSI? Ar galimos visapusiškos vieno ar kito istorinio laikotarpio sociologijos studijos nacionalinės kultūros, politikos ir visuomenės kontekste?

Lietuviškoji NSI yra galima, tačiau ji neturėtų kelti pamatinių klausimų kaip ir universalioji sociologijos istorija. Reikėtų atsisakyti ir kai kurių tradicinių sociologijos istorijos tyrinėjimo schemų: biografinių pasakojimų, paradigmu kaitos ar idėjų istorijos. Jei minėtos rašymo strategijos yra produktyvios tarptautiniame kontekste, tai NSI būtinas kitoks metodologinis sprendimas.

Šiame straipsnyje kaip tik ir bandoma kritiškai įvertinti esminius NSI teorinius ir metodologinius klausimus lietuviškų tyrinėjimų kontekste: 1) kokios yra sociologijos istorijos funkcijos ir jų sąsajos su NSI?; 2) kokios yra pagrindinės so-

ciologijos istorijos pasakojimo strategijos ir jų taikymo problemos NSI?; 3) kokia strategija labiausiai tiktų sociologinei NSI?

I. Lietuvos sociologijos istorija. Sociologijos istorijos funkcijos

NSI revizijos klausimas lietuviškoje akademinėje bendruomenėje, bent jau sociologų, buvo įvardintas kaip būtinybė turint mintyje du skirtingus kontekstus ir du skirtingus asmenis. Pagrindinius Lietuvos NSI tyrinėjimų programinius tikslus vienas iš pirmųjų 1991 m. konferencijoje “Sociologija Lietuvoje: Praeitis ir dabartis” nusakė Kauno technologijos universiteto prof. Juozas Leonavičius. Didelis dėmesys teko nepriklausomos tarpukario Lietuvos sociologijos tradicijos tyrinėjimams. Juozo Leonavičiaus teigimu, šie tyrinėjimai turėtų atverti tarybiniu laikotarpiu užmirštą nacionalinę sociologinę mintį, įvardinti nacionalinės sociologijos pirmtakų personalijas ir jų idėjas (Leonavičius 1991). Specifiškas yra šios minties pateikimo kontekstas. Pirma, šis pranešimas buvo skirtas auditorijai, atliekančiai konkrečius empirinius tyrimus. Ją, galima sakyti, sudarė tarybiniu laikotarpiu sociologinius tyrinėjimus atlikinėjusių ir profesiskai susiformavusių žmonių grupė, kurie savo kasdieninėje praktikoje turėjo vadovautis oficialia, dažnai politiškai angažuota, sociologijos samprata. Antra, tai buvo kvietimas pažinti tarpukario (XX a. pirmosios pusės) Lietuvos sociologijos teorinę mintį. Kitaip tariant, tai buvo kvietimas *konstruoti* nacionalinės disciplinos tradiciją į pagalbą pasitelkiant NSI istoriją.

Kitą kvietimą, skatinantį peržiūrėti NSI, atrandame prof. Vytauto Kavolio tekste “Lietuvos sociologija pakeliui į save”, išspausdintame 1996 m. “Kultūros barų” žurnale. Visų pirma skiriasi 1996 m. ir 1991 m. kontekstai. Pirma, Kavolio pareiškimas skirtas kitokiai auditorijai negu 1991–aisiais metais, – labiau pripažįstančiai teorinius samprotavimus ir priklausančiai humanitariniam mokslų

sparnui (filosofams, literatūrologams, kultūrologams, istorikams ir pan.).¹ Tai buvo pranešimas tiems, kurie savo intelektualinį darbą siejo su socialine teorija, bet ne su empirinių tyrimų praktika. Antra, tai buvo kvietimas peržiūrėti esamą empirinių tyrimų medžiagą, kuri galėtų teorinį mintijimą paversti pagrįstu kalbėjimu. Kavolio tekste galima atpažinti dvi skirtingas, nuskambėjusias prieš pusę amžiaus, Roberto K. Merton mintis: a) teorinės ir praktinės sociologijos sintezės idėja viduriniojo lygmens teorijoje; b) būtinybę mokslininkų bendruomenei laikytis etinių normų (Merton 1973). Šių bei kitų problemų sprendimas, Kavolio teigimu, suteiktų lietuviškajai sociologijai galimybę, padedančią įveikti vidinį sąstingį ir konfliktus (Kavolis 1996).

Realii šių programinių pranešimų įtaka NSI yra sunkiai įvertinama, tačiau daugelis pasirodžiusių Lietuvos NSI tyrinėjimų kaip tik atitinka nuskaitytus tikslus: jie (re)konstruoja amžiaus pradžios sociologinę tradiciją ir peržiūri, kas buvo nuveikta tarybiniu laikotarpiu. Daugelis šių studijų akivaizdžiai pasižymi sociologinės savivokos trūkumu, atsirandančiu dėl menko dėmesio metodologinėms tokių tyrinėjimų problemoms. Šio analitinio sociologinio požiūrio stoka gali būti susijusi ir su NSI pasakojimo funkcijos pobūdžiu: pvz., kokio efekto siekia istorijos pasakotojas? Tai verčia apsvarstyti skirtingų sociologijos istorijos (taip pat ir NSI) funkcijų sąsajas su pasakojimo žanrais bei tradicijomis.

Kokias funkcijas atlieka sociologijos istorija? Žymus lenkų sociologas Jerzy'is Szacki'is pažymi, kad sociologų domėjimasis savo disciplinos istorija, nepaisant bendros didaktinės suinteresuotumo prigimties, yra siejamas su viena ar kita sociologo socialinio veiksmo strategija (1980). Nors daugelis sociologijos ar kitų socialinių mokslų disciplinų istorijos veikalų ir gimsta kaip pastanga apibendrinti ilgametės pedagoginės praktikos medžiagą,² jie yra integrali disciplinos formavimo, įteisinimo ir profesinės socializacijos dalis. Dėl

šios priežasties sociologijos istorija yra veiksmingas komponentas formuojant grupinį identitetą, įvardijant pačią discipliną, kritiškai įvertinant ankstesnes koncepcijas dabartinių problemų atžvilgiu, nurodant kumuliatyvų specializuotos žinijos augimo procesą, sąvokų ir kategorijų kūrimą, ieškant istorijoje argumentų dabartinėms diskusijoms, iliustruojant sociologijos sąsajas su ideologija ir apibūdinant jos socialinį determinuotumą (Szacki 1980: 6-8). Kitaip tariant, sociologijos istorija atlieka tris, nors ir nevisiškai tarp savęs derinčias, funkcijas: 1) socialiai konstruoja pačią discipliną ir jos identitetą; 2) įteisina sociologų socialinius veiksmus pačios grupės ir kitų mokslinių disciplinų atžvilgiu; 3) demonstruoja jos atskleidžiamų "tiesų" socialinę prigimtį, kitaip tariant, atlieka savivokos judesį.

Identiteto problema. Pirma, istorija padeda suformuoti grupės identiteto jausmą. Sociologijos istorija darosi svarbus komponentas formuojantis sociologų kolektyvinio identiteto jausmui. Disciplinos fragmentiškumas, pačių sociologų išpareigojimams skirtingoms, netgi priešiškomis, paradigmoms, mokykloms ar metodologinėms pažiūroms ir skirtingų metodų naudojimas kasdienėje sociologijos (ar sociologinio veiksmo) praktikoje tikrai neleidžia kalbėti apie sociologiją kaip apie vienalytį darinį (Horowitz 1992; Szacki 1980). Stengiantis būti metodologiškai griežtiems ir atmetant normatyvines nuostatas (kai vertiname disciplinos prigimtį), tenka pripažinti sąlygišką sociologijos fiktyvumą. Sociologija ar *sociologijos* sąvokos semantinis laukas susikryžiuoja su kitų disciplinų (galima sakyti, taip pat fiktyvių) laukais: filosofija, psichologija, demografija, politikos mokslais, ekonomikos mokslais, lingvistika ir pan. Atsakymo paieška į klausimą "Kas tai yra sociologija?" visada privers kiekvieną sociologą jaustis gana nejaukiai. Tai, kas vis dėlto išlieka sociologijos kaip disciplinos šerdis, visų pirma yra tapatumo jausmas – paties sociologo savivoka. Ši savivoka ar savęs priskyrimas socialinei grupei yra

panašus į tautinio identiteto jausmą, kai prisirišimas tautai, nepaisant jos fiktyvumo, tampa vienu iš svarbiausių socialinio tapatumo modalumų ir integralia asmenybės dalimi. Sociologo identiteto formavimo procese lygiai toks pat svarbus vaidmuo tenka savivokai (paties savęs susiejimui su panašiu į save asmenų grupe), o ne išorinio priskyrimo (tam tikrai socialinei kategorijai) veiksmui. Dėka šios savivokos ir jos formuojamų tapatumo palaikymo strategijų sociologija tampa atskiru socialinės praktikos formų, struktūrų ir reikšmių lauku. Pasitelkiant garsią Peterio L. Bergerio ir Thomaso Luckmano ([1966]1999) frazę, galima sakyti, kad socialinio identiteto nulemti ir jį įtvirtinantys veiksmai sukuria sociologiją kaip objektyvią tikrovę.

Antra, disciplinos istorija visada yra patogus būdas pateikti ją kitiems kaip atskirą reikšmių ir socialinės praktikos formų lauką. Jei pirmuoju atveju buvo kalbama apie disciplinos lauko konstravimą (kaip ją tvarko patys šiame lauke esantys veikėjai), tai dabar dėmesys sutelkiamas į jos pateikimą kitiems. Nors viešąsias disciplinos reprezentacijos formas nulemia jų pasirodymo kontekstas, istorinis disciplinos pateikimas yra nusistovėjusi šio socialinio veiksmo forma. Disciplinos istorija ne tik sukuria kolektyvinio identiteto jausmą įsivaizduojamos bendrijos nariams, bet ir sukuria objektyviai identifikuojamą bendriją publikos atžvilgiu. Sociologija tampa prasminga išoriniam stebėtojų savo istoriniu buvimu, savo reikšmių lauko istorija.³

Įteisinimas. Disciplinos įteisinimas svarbus kiekvienai akademinėi veiklos sričiai. Robertas K. Mertonas skyrė du sociologijos įteisinimo tarpnius: intelektualinį įteisinimą, kuris apibrėžia jos teisėtą ribas kultūros srityje, ir institucinį įteisinimą, kai intelektualinės veiklos sritis įsitvirtina akademinėje bendruomenėje ir tampa universitetine disciplina (1973: 51-2). Mertono požiūriu, pirmasis legitimacijos etapas yra susijęs su disciplinos pradininkais, kai buvo formuojamas disciplinos

identitetas, tuo tarpu vėlesnės sociologų kartos sprendžia institucinio įteisinimo problemą skirtinguose nacionaliniuose kontekstuose. Intelektinė legitimacija praranda savo aktualumą, kai kalbama apie mokslinių tyrimo centrų, institucijų, tyrimų projektų kūrimą bei organizavimą institucinėje universitetų struktūroje. Šioji Mertono pastaba, pasakyta 1959-aisiais metais. Ketvirtajame Pasauliniame sociologijos kongrese, nelabai nuspėjo tolesnę sociologijos legitimacijos raidą, nes kaip tik intelektualinis įteisinimas tebėra vienas iš esminių sociologijos identiteto klausimų.

Reikia pripažinti, kad institucinis pagrindimas iš tikrųjų yra svarbus siekiant įteisinti sociologiją, tačiau jo vaidmuo yra antraeilis. Blogiausiu atveju, kai pačios disciplinos racionalus pagrindimas neatitinka jos vertintojų racionalumo supratimo, galima užimti tradicinės legitimacijos strategiją: apeliuoti į tradiciją, institucinę disciplinos raidą, sunkią ir ilgą esamų institucinių struktūrų sukūrimo istoriją ir pan.

Istorija pasitelkiama ne tik institucinėje, bet ir intelektualinėje legitimacijoje. Šis dėmesio sutelkimas į istoriją nebūtinai turi būti iracionalus ar prieštarauti racionalaus įteisinimo pagrindimui, nes tradicija akademinėje bendruomenėje tebėra viena iš racionalių legitimacijos strategijų. Todėl kalbant apie disciplinos funkcionavimą ir legitimaciją sociologijos istorijai skirtas svarbus vaidmuo. Galima pažymėti, kad sociologijos istorija dažniausiai įvardijama kaip sociologinės teorijos ar socialinės teorijos raida ar apžvalga. Jos dėmesys sutelkiamas į teorinio mąstymo lygmenį, sąvokas, problemas, išvalgų aptarimą, bet ne į socialinių jų produkavimo kontekstą ar praktiką. Tokios istorijos dėka sukuriamas nepriklausomas žinijos sritis ir pagrindžiamas jos autonomiškumas.

Tačiau sociologinės teorinės minties arba žinijos autonomiškumas, kuris įteisiną discipliną kaip atskirą intelektualinės veiklos sritį ir bando suvokti konkrečias šiuolaikinės visuomenės socialines problemas, dažnai kaltinamas dėl negalių ar

susvetimėjimo. Veiksmo/struktūros, pozityvizmo/interpretacijos ir panašių teorinių dilemų sprendimas leidžia teoretikui geriau struktūrinti savo žinijos sritį, bet menkai nušviečia socialinio gyvenimo organizacijos principus. Teorinių svarstymų dėka sutvarkoma autonomiška sociologijos žinijos sritis, bet visuomenės pažinimas tebekelia abejonių. Panašią kritinę pastabą pateikia ir Steve'as Fulleris: “<...>“teorija” sociologijoje labiau susijusi ne su socialinių reiškinių pažinimu, bet sociologijos disciplinos įteisinimu” (1995: 160).

Todėl galima teigti, kad sociologinės teorijos istorija (ją galima laikyti tam tikra idėjų istorijos atmaina) yra atskiros intelektualinės veiklos įteisinimo priemonė, disciplinos legitimacijos istorija. Nesigilinant į sociologijos istorijos turinį, čia būtų galima paminėti kelias įteisinimo strategijas. Pirma, sociologijos autonomiškumas nusakomas jos pačios ir gamtos mokslų skirtumų įvardijimu. Skirtumai fiksuoja jos savitumą ir tai, kad gamtotyrinių principų bei metodų taikymas visuomenės tyrimams yra tik vienas iš daugelio galimų intelektualinės veiklos racionalumo tipų. Šitaip apibrėžta disciplinos sritis atsiriboja nuo gamtotyros vertinimo standartų pripažinimo absoliučiais normatyvumo kriterijais sociologijoje. Antra, disciplina įteisinama iliustruojant jos istorinę raidą pagal priimtinas gamtamokslines *tiesos-klaidos* nustatymo ir *kumuliatyvaus žinių augimo* schemas. Karlo Raimundo Popperio nusakyta racionalios žinojimo tradicijos raidos schema, kai mokslas plėtojamas pasitelkiant kritiką ir nuoseklų žinių augimą ([1963]1989: 129), yra akivaizdi daugelyje sociologijos istorijos pasakojimų. Visų pirma disciplina plėtojama pasitelkiant į pagalbą kritiką, kai vienos ar kitos paradigmos principai konstruojami kitų paradigimų kritikos pagrindu. Dėl šios priežasties istorija gali būti suvokta kaip nuolatinis nepasitenkinimas esama disciplinos būkle (visa tai motyvuoja tolimesnę jos raidą). Nauja paradigma ar minties mokykla atsiranda kaip kritinis atsakas į dominuojančią tradiciją. Pavyzdžiui, simbolinio in-

terakcionizmo, etnometodologijos krypčių atsiradimas yra siejamas su struktūrinio funkcionalizmo krize ir pan. Krizinė disciplinos situacija yra vyraujanti sociologijos istorijos tema. Kita vertus, sociologija visada pateikiama kaip *kaupiamoji* disciplina, kuriai būdingas tęstinumas. Sociologijos klasikai ir jų veikalai ikūnija pradinį žinojimo srities branduolį, kurį toliau “puoselėja” jų pasekėjai. Klasikų suformuluotos problemos, sąvokos ir teorinės išvalgos tobulinamos ir naujai peržiūrimos naujame socialiniame kontekste. Jų pradėtas darbas yra tęsiamas, o jų sisteminė mintis progresuoja. Dėl to sociologijos disciplinos istorija visiškai atitinka racionalaus mokslo raidos schemą, o šis veiksnys gali būti panaudotas jos įteisinimui platesnėje akademinėje bendruomenėje.

Savivoka. Kita sociologijos istorijos funkcija yra savivoka. Ši idėja sociologijoje aptinkama nuo struktūrinio funkcionalizmo kritikos laikų (Gouldner 1970), tačiau tebėra aktuali sociologiniuose tyrinėjimuose. Jos svarba pirmiausia siejama su nuostata, kad sociologas turėtų nurodyti socialinį kontekstą, suformavusį jo teiginius ir požiūrį. Kyla klausimas: koks socialinis ir kultūros kontekstas subrandino tokią nuomonę ar požiūrį?

Pirminis Alvino Gouldnerio reflektyviosios sociologijos projektas įvardijo Vakarų sociologijos ir pačių sociologų transformacijos, siekiančios perteikti naują, istorinę savivoką, lygmenį. Gouldnerio teigimu, sociologai turėtų išsiugdyti įprotį, kuris padėtų analizuoti savo įsitikinimus pagal kitų individų ar socialinių grupių analizės pavyzdį (1970: 490). Gouldnerio reflektyviosios sociologijos projektas nebuvo sistemiškai plėtojamas jo paties (Phillips 1988: 139); bet pačią reflektyvumo idėją sėkmingai parėmė mokslinio žinojimo sociologija, kritikuodama gamtos mokslų dogmatiškumą ir jų išskirtinį epistemologinį statusą (Bloor [1976] 1991). Sociologiniai tyrinėjimo principai ir aiškinimo modeliai turi būti pritaikomi ir pagrindžiami ne tik analizuojamo objekto, bet ir jį analizuojančio subjekto situacijos atžvilgiu. Jeigu tos

pačios sociologinės teorijos, atskleidžiančios socialinę mokslinio žinojimo prigimtį, nėra taikomos aiškinant sociologinį žinojimą, tai pati sociologija iš principo paneigia savo teorijas (Bloor [1976]1991: 7). Tačiau, nors ir keista, mokslinio žinojimo sociologija, linkusi į detalias empirines ir istorines įvairių gamtotyros disciplinų studijas, beveik nesidomi sociologiniu žinojimu.

Vis dėlto reikia pažymėti, kad sociologinės sociologijos istorijos studijos, kur taikomos sociologinės sąvokos, metodai, aiškinimo modeliai, tikrai yra rašomos. Gana plačią tokių studijų bibliografiją (iki 1970 metų) yra pateikusi Elizabeth Crawford. Ji pabrėžia:

Sociologinis sociologijos reiškinių tyrimas yra jautrus sociologijai ne kaip abstrakčių idėjų visumai, bet kaip intersubjektyvios sąmonės raiškiai, kaip socialinei tikrovei (ar net daugybei tokių tikrovių), sukurtai individualių veiksmų, darančių ir prieštaraujančių vienas kitam. Sociologijos infrastruktūra apima ne tik sąvokų bei instrumentų sistemą, bet ir žmonių siekius, idealus, troškimus; ji turi savo socialinę struktūrą ir organizaciją, kintančią laiko atžvilgiu. <...> Sociologai ir sociologija niekada neegzistavo istorinės visuomenės nuošalėje. Jie buvo jos egzistavimo kūno ir kraujo dalis netgi tada, kai siekė plėtoti discipliną, kuri galėtų objektyviai aprašyti socialinę aplinką. Puoselėdami savo discipliną, jie praturtino visuomeninę tikrovę įvardindami naują socialinę grupę, turinčią savo pogrupius. Visuomeninė tikrovė buvo praturtinta ir mokant žmones mąstyti bei žvelgti į visuomenę taip, kaip tai daro sociologai. (Crawford 1971: 3)

Sociologinės socialinių mokslų ir sociologijos istorijos studijos yra plėtojamoms. Bene ryškiausi pastaraisiais metais pasirodę pavyzdžiai: Stepheno Turnerio ir Jonathano Turnerio *Negalimas mokslas. Institucinė Amerikos sociologijos analizė* (1990), Pierre'o Bourdieu *Homo Academicus* (1988), R. W. Connellio *Kodėl klasikinė teorija yra klasikinė?* (1997) ir kitos studijos. Šie tyrinėjimai gali būti įvardinti kaip analitinė sociologijos istorijos kryptis.

Jei kritikai (identiteto ir legitimacijos atveju) sociologų pozicijas gali įvardinti kaip "ryškia

disciplinos šovinizmo" praišką (Fuller 1995: 161), tai savivoka laikytina "nuoširdžios savižudybės reikalavimais" (Bunge 1991: 536). Nepaisant kritikos galima teigti, kad sociologas, pasitelkdamas reflektyvų mąstymą, mokslinį žinojimą ir jį produkuojančią bendruomenę susieja su visuomeniniu kontekstu, formuojančiu socialinės tikrovės reprezentacijos būdus ir principus. Dėl šios priežasties mokslinis žinojimas (ar tai būtų gamtotyros, ar socialinių mokslų sritis) yra demistifikuojamas ir (kaip ir kitų socialinių reiškinių atvejais) padaromas lygiaverčiu sociologinių tyrinėjimų objektu. Savivoka sociologijos istoriją daro ne tik įdomiu sau pačiam dalyku, bet ir svarbia mokslinio žinojimo tyrinėjimų sritimi. Sociologija ir sociologų bendruomenė šiuo atveju tampa tik vienu iš daugelio socialinio mokslo raiškos ir raidos pavyzdžių.

Grįžtant prie Lietuvos NSI tyrinėjimų ir bandant juos susieti su aptartomis sociologijos istorijos funkcijomis, derėtų pažymėti, kad vienas ar kitas sociologijos istorijos pasakojimo žanras yra įvardijamas atsižvelgiant į tai, kokio efekto siekia sociologijos istorijos pasakojimas kokią funkciją jis turėtų atlikti. Identiteto ir legitimacijos atveju pirmiausia pasitelkiama idėjų istorija, tuo tarpu savivokos atveju aptinkamas analitinis požiūris, siejamas su atskiramis žinojimo sociologijos atmainomis. Tačiau žanro pasirinkimas norimam efektui pasiekti neišsprendžia sociologijos istorijos problemų. NSI tyrimuose šis aspektas itin akivaizdus. Todėl tolimesnėse straipsnio dalyse kaip tik ir aptariamos atskiro sociologijos istorijos žanro bei jo taikymo lietuviškuose NSI tyrinėjimuose metodologinės problemos bei ieškoma optimaliausios strategijos taikytinos lietuviškosios sociologijos tyrimams.

II. Sociologijos istorijos žanrai

Sociologijos istorijoje aptinkamos dvi rašymo tradicijos. Pirmoji yra susijusi su idėjų istorija, kur disciplinos raida pateikiama kaip minties ir idėjų istorija. Antroji yra analitinė disciplinos is-

torija, kurią galima drąsiai susieti su žinojimo sociologija. Kiekviena iš jų naudoja skirtingus pasakojimo metodus ir atlieka skirtingas funkcijas. Pirmoji formuoja disciplinos identitetą ir įteisina ją kitų akademinų disciplinų atžvilgiu. Jos dėka yra įteisinami ir teoriniai bei metodologiniai principai, kuriais vadovaujasi sociologijos istorijos pasakotojas ar pasakotojai. Antroji, analitinė tradicija, savo disciplinos istorijos analizei taiko savo paties naudojamus metodus ir interpretacines schemas. Čia svarbi sociologinė savivoka savo disciplinos istorijos atžvilgiu.

Nors NSI yra svarbios abi tyrinėjimų tradicijos, analitinis požiūris į disciplinos raidą nacionaliniame kontekste yra produktyvesnis ir leidžia išvengti kai kurių metodologinių problemų, susijusių su diskutuotinomis normatyvinėmis tyrinėtojo pozicijomis. Toliau aptariamos abi tradicijos ir nurodomos esminės metodologinės tyrimų problemos.

II. 1. Idėjų istorija

Idėjų istorija dažniausiai aptinkama sociologijos istorijos pasakojimuose. Ji pirmiausia domisi žinijos raida, jos vidiniu vystymusi. Šioje pasakojimo tradicijoje idėjų pasaulis įgyja nepriklausomą egzistavimą ir tampa statišku. Jis atsiranda kaip nuoseklus evoliucionuojančios minties padarinys. Tokia sociologijos istorija dažniausiai aptinkama vadovėliuose, kurių dėka formuojamas ne tik disciplinos simbolinių reikšmių laukas ir mąstymo strategija, bet ir skatinamas intensyvus skaitytojo prisišliejimas prie vienos ar kitos teorinės, metodologinės tradicijos.

Ryškesni šios tradicijos klasikiniai pavyzdžiai: Raimondo Arono *Sociologinės minties vystymosi etapai* ([1967] 1993), Roberto Nisbeto *Sociologijos tradicija* ([1967] 2000), Lewiso Cose-rio *Sociologinės minties meistrai* (1977), Jerszi'io Szacki'io *Sociologinės minties istorija* (1979), Anthony Giddenso *Kapitalizmas ir modernioji so-*

cialinė teorija (1971), George Ritzerio socialinės teorijos vadovėliai (1996a, 1996b), Richardo Müncho tritomis *Socialinė teorija* (1994) ir daug kitų.

Sociologinių idėjų istorijoje galima skirti tris pagrindinius žanrus – biografinį pasakojimą, sistemų ar paradigmu kaitos istorinį pasakojimą ir elementarių sociologinių idėjų istoriją *par excellence*. Konkrečiame istoriniame naratyve šie žanrai dažnai varijuoja: autoriaus, sistemos ir sociologinės idėjos schemas susipina tarp savęs, papildo savo teiginius kitos argumentais ir pan., tačiau kiekviena perspektyva turi savo skiriamuosius bruožus.

a) biografinis požiūris

Biografinis žanras sociologijos istorijoje yra viena iš pagrindinių istorinio pasakojimo tradicijų. Nors jis dažnai varijuoja su kitomis istorinio pasakojimo strategijomis, išskirtinis dėmesys sutelkiamas į autoriaus ir idėjos santykį.

Sociologijos istorijoje galimos dvi skirtingos biografinio žanro pozicijos. Pirmoji pabrėžia individą kaip idėjos autorių. Mąstytojas, pasitelkdamas vidines pastangas, formuluoja sociologines idėjas kaip atskirą žinojimo sritį. Sociologinės idėjos yra individualūs proveržiai kūryboje. Šioje perspektyvoje *susvetimėjimo* sąvoka gali būti siejama su Mar-ku, *pasaulio atkerėjimo* ir *racionalizacijos* idėja, su Weberio vardu, su mąstytojo minties raidą motyvuojančiomis jėgomis bei mūzomis ir pan. Autorius yra pagrindinė figūra, o praktinio–socialinio konteksto poveikis žinijos produktui ir jo pagrįstumui yra susiaurinamas iki minimumo.

Robertas Nisbetas pažymi, kad toks požiūris yra “lengvabūdiškas minties istorijos pakeitimas vien tik minties biografija. Idėjos laikomos atskirų individų pratęsimais ir šešėliais, o ne savarankiškais reikšmėmis...” ([1967] 2000: 29). Ši strategija, dažnai įvardijama kaip kritinė analizė ar interpretacija, susijusi su atpasakojimu, - ką sa-

kė vienas ar kitas autorius. Kaip pavyzdį galima paminėti Petro Leono *Sociologijos paskaitų* konceptus, kur disciplinos istorijos naratyvas kuriamas ne tik atpasakojant vienų ar kitų sociologų mintis, bet ir pasitelkiant knygų turinio lapų parašymą kaip didaktinę priemonę, leidžiančią perteikti analizuojamo autoriaus mintis (Leonas 1936/1995). Tokią biografinio požiūrio poziciją griežtai kritikavo ir tarybiniai sociologijos istorijos metodologijos tyrinėtojai. Jų teigimu, socialinės minties istorija yra pernelyg personifikuojama ir perdėm akcentuoja kūrybinį bei atsitiktinį socialinio žinojimo pobūdį. Tarybiniai tyrinėtojai linko stipriau pabrėžti idėjos (minties) pasirodymo istorinę būtinybę, o ne atsitiktinumą. Socialinis žinojimas nėra individualios kūrybos rezultatas, bet nuoseklus ir būtinas istorinio konteksto padarinys, nulemtas gamybinių jėgų ir gamybinių santykių struktūros ypatumų (Golosenko 1976).

Kita biografinio žanro pozicija įvardija atvirkštinių autoriaus-minties sąryšį. Šioje perspektyvoje idėjų pasaulis turi nepriklausomą ontologinį statusą. Jų raiška pažįstama individo gyvenime, jo raštuose. Sociologo biografija skleidžiasi jau egzistuojančiame diskurse ir tampa nacionalinio ar tarptautinio diskurso dalimi (Münch 1994). Rašant sociologijos istoriją apie personalijas ir vadovaujantis šia perspektyva pasakotojui privalu rašyti apie sociologines idėjas ir jų materialią raišką pasaulyje. Tokiame istoriniame naratyve *sociologas-personalija* nekuria, bet įvaldo idėjas, kurios formuoja jo paties gyvenimo tėkmę (Denzin 1989). Netgi rašydamas autobiografiją sociologas turi būti reflektyvus savo idėjų atsiradimo konteksto atžvilgiu ir nurodyti, kokios sąlygos suformavo jį kaip sociologą (Gouldner 1970). Čia būtinas sociologinės mąstysenos ar savivokos veiksmas, kuris individą susieja su paskira intelektualine tradicija – funkcionalizmo, antimarksizmo, pragmatizmo ir pan.

Pastaroji biografinio požiūrio perspektyva būdinga idėjų istorijai, kur asmenybės atlieka jau egzistuojančių idėjų recepcijos ir artikuliacijos

funkcijas. Daugelis sociologijos istorijos veikalų kaip tik ir yra sociologinės biografijos ir idėjų istorijos jungtis.

Paminėtą *autoriaus-idėjos* sąsajos dilemą gali padėti išspręsti istorinis jautrumas konteksto atžvilgiu. “Klasiką” ne tik būtina įsprausti į platesnį intelektualinį kontekstą, bet ir nurodyti, kokiai auditorijai jie rašė, kokios problemos darė įtaką jų intelektualėms paieškoms, ką jų testas ketino pasakyti. Jų raiška socialiniame-kultūros kontekste turi būti suvokta kaip socialinis, reflektyvus ir struktūrinantis veiksmas (Giddens 1995: 8–10). Ši pozicija artima istorinei diskurso analizei, kuri bus aptariama vėliau.

Kita biografinio požiūrio sociologijos istorijoje problema yra susijusi su personalijų atranka. Biografinis požiūris šiuo klausimu, kaip pažymi Anthony Giddensas, yra ypač linkęs atrankai. Išskirtinių asmenybių parinkimas istorijai yra politinis veiksmas, kuris įteisina pasirinktų autorių darbo principų taikymą tolesnei intelektinei veiklai (1995: 6). Tai yra politinė kova dėl praeities, kurioje vieni laimi, o kiti – ne. Tai kova dėl *status quo* pateisinimo arba galios santykių pertvarkymo intelektualinėje disciplinoje. Nors galima kalbėti apie konsensusą tarp sociologų dėl vienų ar kitų asmenybių sakralizavimo, “disciplinos pradininko” ar “klasiko” vardo suteikimo, visada atsiras kitokia galima istorijos interpretacija, kurią nulems politiniai interesai ir kultūros kontekstas. Atrinkti klasikai ar pradininkai yra ne tik istorinės figūros, bet ir *legitimacijos įrankiai*. Jų citatomis ir vardu pateisinama sociologijos istoriją konstruojančio individo arba socialinės grupės intelektualinė veikla.

Intelektinės veiklos įteisinimas tarybinio laikotarpiu visada buvo siejamas su būtina politinio lojalumo demonstravimo retorika. Viešpatavę mokslinio raštingumo standartai priversdavo rašantį asmenį parodyti arba įrodyti savo argumentų teisingumą nuorodomis į istorines ir politines personalijas. Pvz., sociologijos kaip atskiros disciplinos kūrėjais tarybinėje sociologijoje buvo laiko-

mi Marxas, Engelsas ir Leninas (Grigas 1974).

Panašią politinę istorinių asmenybių atranką sociologijos istorijoje galima aptikti ir feministinėje literatūroje. „Moteriškoji“ sociologijos istorija kuriama kaip priešprieša „vyriškajai“ sociologijos istorijai. Moteriškosios lyties atstovės atranda istorines figūras, reprezentuojančias jų lytį ir socialines problemas, ne tik feminizmo antrosios bangos laikotarpiu (antroje XX a. pusėje), bet ir klasikiniu sociologijos formavimosi tarpsniu – 1830–1930-aisiais metais. Jų indėlis formuojantis sociologijai ir socialinei teorijai pripažįstamas tik suabejojus vyriškos reprezentacijos teisėtumu. Jų požiūriu, sociologijos istorija yra socialinis darinys, kurį visų pirma formuoja lyčių politika (Lengerman and Niebrugge–Brantley 1998).

NSI personalijų atrankos klausimas jau yra ne politinio pasirinkimo ir angažuotumo, bet metodologijos problema. Jei politinio pasirinkimo atveju galima rinktis iš skirtingų nacionalinių ir kultūrinių kontekstų, tai NSI pasirinkimas yra griežčiau apribojamas laiko, erdvės ir personalijų atžvilgiu. Ar galima nedidelėje populiacijoje atrinkti personalijas, kurios būtų pripažintos kaip nacionalinės tradicijos kūrėjai? Ar jų sakralizavimas prilygsta „klasikų“ bei skirtingų mąstymo mokyklų „įkūrėjų“ statuso suteikimui? Ar dabarties sociologai vadovaujasi nacionalinių „klasikų“ suformuluotais principais? Ar atrinktų personalijų darbai savo verte gali prilygti „klasikiniam“ tekstams? Kokiais principais turi vadovautis atranka? Kad šie metodologiniai klausimai sunkiai išsprendžiami NSI, rodo Lietuvos sociologijos istorijos konstravimo bandymai. 1996 m., 1999 m. ir 2000 m. išleistos trys knygos *Iš Lietuvos sociologijos istorijos*, kur bandoma konstruoti nacionalinės sociologijos tradiciją pirmojoje XX a. pusėje. Kuriant šią tradiciją vadovaujamosi apertarta biografine strategija: atrenkami asmenys, rekonstruojamos jų idėjos, sąsajos su istoriniu-politiniu kontekstu ir socialinėmis problemomis. Visa skirtingų asmenybių plejada įvardijami kaip

pirmieji sociologijos atstovai, pradėję sisteminius sociologinius tyrimus Lietuvoje. Autoriai, konstruodami tradiciją, vienas ar kitas personalijas padaro reikšmingais NSI tyrinėjimo objektais pasitelkdami apibrėžimo galią – sukurdami objektą ir jį įvardindami pagal vieną ar kitą kategoriją. Mūsų atveju personalija sureikšminama ją apibūdinant pagal jos priklausymą disciplinai. Ši priklausomybė gali būti tiek reali (individas turi institucinę sociologo žymę), tiek fiktyvi – šiuo atveju priklausomybė įvardijama tik NSI tyrinėtojo. Šis kategorijų įvardijimo veiksmas sukuria objektą, vertą NSI dėmesio.

Kaip atskirą pavyzdį galima pasitelkti Mečislovo Treinio straipsnį „Tautos suvienijimo vizija prof. F. Kemėšio darbuose“ (1996). Fabijono Kemėšio svarba NSI konstruojama keliuose straipsnio vietose: a) „vienas neabejotinai ryškiausių ir tauriausių Lietuvos daugiabriaunės paribių problemos sprendėjų buvo Fabijonas Kemėšis – kunigas, ekonomikos profesorius, sociologas, politologas, moralistas, kooperacijos veikėjas, žurnalistas <...>“ (Treinys 1996: 72). Šiame sakinyje pažymima, kad be visų kitų socialinio tapatumo modalumų šis asmuo pasižymi ir „sociologo“ tapatybe. Ši „sociologo“ identiteto modalumą nustato NSI tyrinėtojas. Tyrinėtojas, suteikdamas fiktyvią tapatybę, F. Kemėšį pateikia kaip disciplinos atstovą. Tačiau į akis krenta ir kiti „profesiniai“ tapatybės konstravimo modalumai, kurie vienodai leidžia F. Kemėšį priskirti ir kitoms akademinėms disciplinoms; b) „F. Kemėšis buvo vienas iš pirmųjų Lietuvos mokslininkų, pradėjęs profesionalius sociologinius tyrimus“ (Treinys 1996: 74). Analizuojamo asmens svarbą Lietuvos NSI sustiprina jo indėlis į disciplinos raidą. Jo atliekami tyrimai apibūdinami kaip „pirmieji profesionalūs tyrimai“, ir tai pateisina jo įtraukimą į NSI. Tačiau NSI kūrėjas straipsnyje neaiškina jo tyrimų metodologijos ar metodo privalumų.

Panašios retorinės figūros ypač dažnai yra

naudojamos įteisinant discipliną ir kuriant tradiciją. Įdomu tik tai, kad retorinis tyrimo objekto pasirinkimo pateisinimas neišsprendžia atrankos klausimo NSI. Todėl nėra keista, kad Lietuvos sociologijos historiografijoje šalia asmenų, kurie iškarinėje Lietuvoje turėjo institucinį sociologo statusą (pvz., P. Leonas, K. Paltorokas), galima atrasti ir šiuo aspektu paradoksalių figūrų (pvz., Maiironį), kurias tikrai sunku pavadinti sociologais ar sociologinio diskurso dalyviais (*Iš Lietuvos sociologijos istorijos. II dalis* 2000).

Reikia pripažinti, kad biografinis požiūris turi savo privalumų ir yra būtinas kalbant apie disciplinos identitetą, įteisinimą, atkūrimą ir perdavimą ateinančioms sociologų kartoms. Vardų ir sąvokų ištarimas, jų pirminės reikšmės ir tiesos aiškinimas yra sakralizuotas sociologo kasdienybės ritualas. Tačiau šis požiūris sunkiau pritaikomas NSI, kur susiduriame su nedidele akademinė bendruomene. Jo derėtų vengti kaip nevykusios dominuojančių modelių ir strategijų mimikrijos neatitinkančių žaidimo sąlygų. Jis vengtinas ne tik dėl metodologinių problemų sprendimo keblumų nedideliame nacionaliniame kontekste, bet ir dėl labiausiai *politizuoto* konstruktyvistinio požiūrio į disciplinos istoriją. Jei tyrimas nesiekia disciplinos įteisinimo, profesinės socializacijos ar normatyvinės indoktrinacijos efekto, bet domisi jos vidine raida, būtina ieškoti kitų NSI analizės būdų. Prisimenant klasikinius Maxo Weberio patarimus, tyrinėtojo normatyvinių vertinimų raišką privalu susiaurinti iki minimumo. O tai sunkiai pasiekama kalbant apie biografinį požiūrį į disciplinos raidą.

b) sistemų arba paradigmų kaitos istorija

Antras idėjų istorijos pasakojimo žanras yra orientuotas į minties sistemų, tradicijų ar mokyklų kaitą. Ši istorinio pasakojimo tradicija perimta iš filosofijos istorijos. Kaip filosofijos istorija konstruoja nominalizmo, pragmatizmo, materializmo,

utilitarizmo, socializmo ir kitų idėjų sisteminės konsteliacijos, taip ir sociologija įvairias prielaidas, mintis, teorines bei metodologines pozicijas įvardina vienos ar kitos tradicijos vardu. Struktūrinis funkcionalizmas, simbolinis interakcionizmas, konfliktų teorija, biheviorizmas, racionalaus pasirinkimo teorija, konstruktyvizmas, etnometodologija, mainų teorija, struktūralizmas, įvairios marksizmo atmainos, metodologinis individualizmas ir daug kitokių *-izmų* nubrėžia individualaus sociologo egzistavimo ir sociologinio veiksmo koordinatas. Paskiri šio žanro pavyzdžiai sociologijoje: Jonathano Turnerio *Sociologinės teorijos struktūra* (1991), Randallo Collinso *Keturios sociologinės tradicijos* (1994), Iano Craibo *Modernioji socialinė teorija* (1984) ir Ruth Wallace bei Alison Wolf *Šiuolaikinė sociologijos teorija: tęsiant klasikinę tradiciją* (1995).

Šioje perspektyvoje dėmesys sutelkiamas ne į atskiras asmenybes (kaip biografiniame pasakojime), bet į socialinės filosofijos sistemas ir teorijas. Svarbi tampa atskiram autoriui ar jo tyrimams įtaką daranti idėjų terpė, kuri formuoja galimus minties kelius ieškant tiesos bei sprendžiant problemas. Kaip jau buvo minėta, autorius tik artikuliuoja ir plėtoja jo sąmonę suformavusias idėjas. Jis jas įvaldo. Kuo geriau įvaldoma viena ar kita minties sistema, kuo aiškiau pasakomas šis autoriaus prisišliejimas prie tradicijos, tuo autorius tampa reikšmingesnis ne tik šią tradiciją puoselėjančių žmonių bendrijai, bet ir jos istorijai.

Tokiame pasakojime vadovaujamosi kaupiančiosios idėjų sistemos raidos išvalga. Kiekvienas individas įvertinamas pagal savo indėlį į šios sisteminės minties raidą; „indėlis į sisteminės minties pažangą tampa pagrindiniu atrankos kriterijumi“, kuris susijęs su įtraukimu į istorinį pasakojimą (Golosenko 1976: 168). Pavyzdžiui, Wallace ir Wolf savo istorinėje sociologijos teorijos raidos apžvalgoje siekia parodyti sociologinės minties tęstinumą: kaip šiuolaikinės sociologijos teorijos įtraukia sociologijos klasikų ir kaip kon-

krečiai pritaikomos klasikų išvalgos aiškinant šiuolaikinius socialinius procesus (1995: ix). Tęstinumo idėja sutvirtina sociologinės tradicijos pozicijas ir pateisina jų principinių išvalgų svarbą dabarties tyrinėtojams. Ji tampa organiška istorinio sisteminės minties proceso, kuriam socialinę reikšmę ir reikšmingumą suteikia tęstinumas, dalimi.

Skirtingai negu filosofai, savo disciplinos istoriją ir politinį žemėlapį braizantys idėjų ir jų sisteminių jungčių lygmenyje, sociologai bando nurodyti ir tokių sistemų sąsajas su jų atsiradimo ir plėtojimo socialiniu procesu. Ši sociologinė žiūra ar supratimas gali būti siejami su plačiai vartojama Thomaso Kuhno *paradigmos* sąvoka sociologijos istorijoje (1962). Pasitelkdamas šią sąvoką Kuhnas įvardijo “normalų mokslą”, kuriam būtinai dvi savybės. Pirma, “normalaus mokslo” atveju tyrimai remiasi vienu ar keletu ankstesnių mokslinių pasiekimų, kurie palieka daug neišspręstų klausimų kitoms ateinančioms šio mokslo praktikų kartoms. Tokie moksliniai pasiekimai apibrėžia ir pateisina mokslinio tyrimo problemas ir metodus. Antra, šie moksliniai pasiekimai yra pripažįstami atskiros mokslininkų bendruomenės kaip suteikiantys pagrindą jų tolimesniems tyrinėjimams. Jie sugeba atitraukti atskirą bendruomenę nuo konkuruojančių mokslinės veiklos modelių ir yra konkrečių problemų sprendimo pavyzdžiai (Kuhn 1962: 10). Mokslo raida suvokiama kaip mokslinių revoliucijų dėka besiplėtojanti paradigmos transformacija, kurią motyvuoja nepasitenkinimas dominuojančia paradigma. Tam tikru laiku “normalusis mokslas” arba jį pagrindžianti paradigma nebesugeba paaiškinti aptinkamų anomalijų savo vidaus struktūroje, todėl mokslininkų bendruomenė pradeda ieškoti alternatyvių mokslinės veiklos modelių, kurie vėliau tampa naujos paradigmos arba “normalaus mokslo” pagrindu.

Skirtingai negu Kuhno gamtotyros mokslų istorinė interpretacija, sociologijos istorikai vengia vartoti *mokslinės revoliucijos* terminą. Jei Kuhnas paradigmas nuosekliai rikiuoja istoriniame lai-

ke, tai sociologijoje paradigmos kaita praranda istorinės kaitos elementą. Jos gali koegzistuoti tame pačiame istoriniame laike, kur svarbiausiu elementu tampa ne revoliucinės transformacijos, bet atskirų, tarpusavyje konkuruojančių mokslininkų bendrijų dominavimas ir matomumas viešame diskurse. Dėl šios priežasties paradigmos schema leidžia įteisinti: a) skirtingų sociologinių tradicijų koegzistavimą, kai galima skirti daug konkuruojančių bendruomenių, besiskiriančių teorinėmis, metodologinėmis išvalgomis apie socialinį pasaulį bei praktikuojamais metodais; b) klasikų, kurių teorijos ir tyrimai yra pripažįstami kaip pagrįstas ir teisėtas tolimesnių sociologinių tyrinėjimų etalonas, egzistavimą sociologijoje. Šiuo atveju Durkheimo traktatai *Sociologijos metodo taisyklės* ar *Apie visuomeninio darbo pasidalijimą* gali prilygti Aristotelio *Fizikai*; Marxo traktatai *Kapitalas*, *Ekonominiai ir politiniai rankraščiai* – Niutono veikalui *Principia* ir pan. Paradigmos kaitos schema nurodo gyvą socialinę atskirų tradicijų, mokyklų bei sistemų sąveikos, konkurencijos ir kaitos procesą, o minties sistemos jau nebegali būti suvokiamos kaip “neredukuojamos”, “negyvybingos”, - šitaip Nisbetas buvo linkęs apibūdinti filosofines minties sistemas (Nisbet 2000: 30).

Paradigmos arba atskirų sociologinių tradicijų kaitos pasakojimo žanras, perkeltas į nacionalinį kontekstą, darosi problemiškas. Ar galima nedidelėje populiacijoje skirti atskiras sisteminės minties raiškos formas, kurias būtų galima įvardinti kaip atskirą tradiciją? Ar galima įvardinti sistemų bei paradigmos kaitą Lietuvos sociologijoje 1960-1996-aisiais metais? Kaip įvertinti vienos ar kitos NSI personalijos indėlį į analizuojamos sisteminės minties “pažangą”? Atsakymai į šiuos klausimus priklauso ne vien nuo išsamių tyrinėjimų, bet ir nuo politinio konteksto.

Paradigmos arba sisteminės teorinės minties kaitos schema gali būti ypač patraukli interpretuojant disciplinos raidą visuomenėse, kurios patiria radikalius politinius, ekonominius ir so-

cialinius pokyčius. Kaip pavyzdį galima pasitelkti 1960-1996-ųjų metų Lietuvos sociologijos istorijos interpretaciją, kuri pagal klasikinę žinojimo sociologijos tradiciją bando įvardinti intelektualinės sferos socialinius-politinius suvaržymus. Tarybinių laikų sociologija Lietuvoje suvokiama kaip istorinio materializmo, dialektinio materializmo ar marksizmo dominavimas teorinės minties lygmenyje. Akivaizdu, kad šiuo atveju dominuojanti oficialioji sociologinės minties struktūra yra lojali viešpataujančiai politinei sistemai. Tačiau kintant politinei sistemai kinta ir disciplinos teorinis bei politinis pagrindimas. Kartu su visuomenės transformacijos procesais atsiranda bandymai naujai formuluoti disciplinos sandarą ir ją struktūrinantį sisteminių mąstymą. Naują nepriklausomos Lietuvos sociologiją norima įvardinti kitu vardu – *humanistine sociologija* (Vosyliūtė 1996). Naujas pavadinimas akivaizdžiai fiksuoja ne tik galimybes ir pasiryžimą naujai formuluoti sociologinės veiklos teorines bei metodologines pozicijas, bet ir politinio angažuotumo veiksmą, susijusį su nauja politine tvarka. Čia susiduriame su Alvinu Gouldnerio vaizdžiai apibūdintu reiškiniu, kuris rodo, kad socialinė teorija nėra savarankiškas darinys, bet veikiau ideologinis kolektyvinių jausmų ir klasinės sąmonės atspindys. “Bet kuri socialinė teorija yra arba konkrečios socialinės sistemos nekrologas, arba jos šlovinimas” (Gouldner 1970: 47).

Tačiau drauge su politikos ir socialinių mokslų sąsajų ir mokslininko angažuotumo problema iškyla ir vienas metodologinis klausimas. Kokie yra vieno istorinio laikotarpio disciplinos sąsajų su atskira teorine perspektyva rodikliai? Ar tikrai tarybinių laikų sociologija buvo pirmiausia dialektinio materializmo artikuliacija, recepcija ir plėtojimas? Į šį klausimą daugelis žymių tarybino laikotarpio sociologų atsako neigiamai (Jadov 1999; Zdravomyslov 1998; *Kruglij stol...* 1999). Jų istorinėse tarybinės sociologijos interpretacijose pabrėžiamas to laikotarpio disciplinos nevienalytiškumas ir ginčai

tarp radikalių marksizmo šalininkų ir liberalesnių sociologų. Nors ši interpretacija yra galima tik pakitus socialiniam ir politiniam kontekstui, be to, gali būti nusakoma kaip politinio lojalumo naujai politinei sistemai pavyzdys, ją patvirtina ir išoriniai stebėtojai. Pvz., nukrypusiojo politinio elgesio tyrinėtojas George Fisheris dar 1964 m. įvardijo dvi ryškias ir konkuruojančias dėl disciplinos vardo grupes – socialinius bei politinius filosofus, kurie vadovaujasi marksistine-leninine filosofija ar marksistine socialine ir politine mintimi, ir filosofus-sociologus, kurie linę į specifinių metodų bei teorijų taikymą socialiniams tyrimams (Fisher 1964).

Lietuviškos NSI tezė apie tarybinio laikotarpio sociologijos sąsają su dialektiniu materializmu nėra pagrįsta nuosekliais tyrinėjimais, todėl jos reiktų vengti. Ji grindžiama subjektyviu disciplinos sąsajų su tam tikra sistema suvokimu ir bendrąja nuovoka. Tačiau klausimas, ar iš tikrųjų tarybinio laikotarpio sociologai savo intelektualinėje veikloje ir praktikoje vadovavosi dialektiniu materializmu, koks buvo jų indėlis į šios sisteminės minties “pažangą”, tebėra neatsakytas. Kita vertus, galima prisiminti ir Roberto Nisbeto pastabą, kad daugelį filosofinių sistemų “galima išardyti, sugrupuoti į kitas sistemas” (Nisbet 2000: 30). Vienos sistemos idėjos, sąvokos, prielaidos gali būti sėkmingai įtrauktos į kitas sistemas, derinančias priešingas pozicijas ir suteikiančias jų elementams naujas reikšmes. Todėl nenuostabu, kad santykis su istorinio tyrimo objektu ir politinė laikysena leidžia formuoti objektą pagal tyrimo konteksto keliamus reikalavimus.

c) elementariosios sociologijos idėjos

Šioje istorinėje schemoje domimasi “<...> elementariomis idėjomis, kurios <...> teikia sociologijai fundamentalų, konstituojantį turinį, bendrą visiems iš pažiūros skirtingiems autoriams, idėjas, kurios vyrauja klasikiniame modernios sociologijos amžiuje, tiesą sakant, siekdamas dabartinį

meta” (Nisbet 2000: 31-2).

Nisbeto požiūriu, elementariosios sociologijos idėjos, skiriančios sociologiją iš kitų socialinių mokslų, yra *bendruomenė, autoritetas, statusas, šventybė ir susvetimėjimas*. Šių idėjų svarbą sustiprina ir jų antitezės, kurios savo ruožtu irgi gali būti laikomos elementariomis idėjomis: *visuomenė, galia, klasė, sekuliarumas ir pažanga* (Nisbet 2000: 33-4). Elementariosios idėjos pasižymi visuotinumu, tęstinumu, yra būdingos tik disciplinai ir apima *viziją ir faktus – įžvalgą ir stebėjimo duomenis* (Nisbet 2000: 33).

Atskirų elementų susiejimas su elementariomis sociologinėmis idėjomis, kaip ir atskirų personalijų parinkimas sociologijos istorijai, priklauso nuo istorinio konteksto. Elementarią sociologinę idėją gali tapti atskiro istorinio laikotarpio sąvoka ar kategorija, suvokiama kaip reikšminga, verta svarstymų ir diskusijų. Jos esmę sudaro galimybė įvardinti, apibūdinti arba suteikti reikšmes tiems reiškiniams, kurių socialinių ir mokslinių reikšmingumą lemia istorinis, socialinis, politinis, kultūrinis, ekonominis ar psichologinis kontekstas. Mokslininkas konstruoja tokį reikšmių pasaulį, kuris labiausiai atitinka epochos dvasią.

Viena iš pagrindinių tezių sociologijos istorijoje yra susijusi su modernybės samprata (Nisbet 2000; Giddens 1995). Teigiama, kad sociologijos atsiradimo ir jos raidos klausimas pirmiausia susijęs su modernybės atsiradimo ir raidos suvokimu. Modernybės idėja yra pagrindinė, discipliną konstruojanti, ašis. Tokia interpretacinė schema savo pasakojimui atrenka tik tuos sociologijos raidos momentus ir asmenis, kurie susiję tik su modernybės suvokimu. Šis pavienio istorinio personažo santykis su aptariamąja idėja leidžia įtraukti jį į disciplinos istorinį pasakojimą ir padaryti klasiku.

Kitos istorinės sociologijos interpretacijos neapsiriboja viena modernybės idėja. Jos sureikšmina daugelį idėjų bei kategorijų, o tai leidžia išvengti dogmatškumo ir suteikia galimybę į istorinę interpretaciją įtraukti ir tas personalijas, inter-

pretacijas bei teorijas, kurios klasikinės istorinės dogmos požiūriu gali atrodyti marginaliomis. Pvz., Malcomas Watersas pasirenka du sociologinių sąvokų derinius – esmines teorines sąvokas ir pagrindines sociologines problemas, – siekdamas apibūdinti sociologinės teorijos raidą (1994: 5-14). Pirmą derinį sudaro pamatinės teorinės *veiksmo, struktūros, sistemos* ir *racionalumo* sąvokos. Tai yra kertiniai bet kurios sociologinės teorijos elementai, leidžiantys identifikuoti atskiras sociologijos tradicijas (konstruktyvizmą, funkcionalizmą, kritinį struktūralizmą ir utilitarizmą) bei jų raidą. *Kultūra, ideologija, galia, valstybė, lytis, diferenciacija* ir *stratifikacija* priklauso antrajam deriniui. Tai svarbiausios diskutuojamos socialinio gyvenimo problemos, vienaip ar kitaip formuojančios kiekvieno individo socialinį gyvenimą, todėl jų eksplikacija aptinkama beveik kiekviename sociologinėje tradicijoje. Pats Watersas pripažįsta, kad jo interpretacijai parinktos sociologinės idėjos turi savo alternatyvas – *rasės, etniškumo, deviantinio elgesio* ar *religijos* idėjas, tačiau, jo nuomone, jų sociologinis suvokimas nėra dar taip gerai “išvystytas arba nepakankamai įtakingas” (Waters 1994: 12-13).

Panašias pasakojimo strategijas galima aptikti Müncho istorinėje sociologinės teorijos retrospektyvoje, kuri perteikia *galios, spontaniškumo, racionalumo, struktūros* (prancūzų sociologinio diskurso idėjos), mainų, *konsensuso, pragmatškumo, varžymosi* (amerikiečių sociologinio diskurso idėjos), *klasės, individualumo, patirties, tradicinės tvarkos* (britų sociologinio diskurso idėjos), *prieštarų, susvetimėjimo, konformiškumo, sąmonės* (vokiečių sociologinio diskurso idėjos), idėjų genezę skirtinguose nacionaliniuose diskursuose. Müncho teigimu, kiekvienas nacionalinis diskursas turi savitą sociologinių idėjų rinkinį, todėl galima skirti individualias nacionalinės sociologijos tradicijas (Münch 1994: 10-19). Kiti dar labiau išplečia svarbių sociologinių problemų bei sąvokų priešpriešų spektrą. Sociologinis mąstymas

plėtojamas tarp *struktūros/veiksmo, tęstinumo/kaitos, fakto/vertės, lokalumo/globalumo, normalumo/patologiškumo, reliatyvizmo/absoliutizmo, viešumo/privatumo, rasės/etniškumo, vaizdo/teksto, gyvenimo/mirties, darbo/poilsio* ir daugelio kitų dvinarių priešpriešų (Jenks 1998). Kiti svarbiomis sociologijos idėjomis laiko *lytį, kūną* (Wallace and Wolf 1995), *tapatumą, laiką, erdvę* (Griffin 1995; Giddens 1984) ir pan.

Elementariųjų sociologijos idėjų raidos požiūris leidžia naujai grupuoti autorius, jų mintis ir atskiras mokyklas ir suteikia žymiai platesnes galimybes interpretacijai. Jei paradigmu kaitos perspektyvoje autorius turi būti nuoseklus sisteminės minties raidos pažangos idėjai, aiškiai identifikuoti "savus" ir "priešus", tai elementariųjų idėjų istorijos atveju jis gali derinti priešingas tradicijas ar paradigmas, bandyti sintetinti teorinius ir metodologinius skirtingų autorių principus. Galutinio produkto monolitiškumas ar eklektiškumas daug kuo priklauso nuo pasakotojo, sugebančio ir turinčio galią, kuri leidžia sureikšminti vieną ar kitą istorinį sociologinės minties epizodą pagal jo turimą viziją. Šis žanras labiausiai atsiskleidžia sociologijos istorijos socialinio konstravimo prigimtį ir autoriaus kūrybingumą.

NSI pasakojimas, kai pasitelkiamos elementarios sociologijos idėjos, tyrinėtoją priverčia spręsti analogišką metodologinį atrankos klausimą kaip ir biografinio požiūrio atveju. Tačiau dabar visa tai skamba pagrįsčiau: kokios sociologinės idėjos gali būti laikomos motyvuojančiomis idėjomis, kurios lemia tam tikros nacionalinės bendrijos sociologų tyrinėjimus? Ar galima NSI tyrinėjimuose laikytis Nisbeto nurodytų elementariųjų sociologijos idėjų atrankos principų, kad jie būtų visuotiniai, tęstiniai bei skiriamieji disciplinos požymiai? Į šiuos klausimus sunku atsakyti, nes lietuviškuosiuose NSI tyrinėjimuose panašaus žanro studijų dar nėra. Galima tik spėti, kad į išskirtinį elementariųjų idėjų statusą (bent šiuo laikotarpiu) galėtų pretenduoti *tautinio identiteto, nacionali-*

nės valstybės (politinės ekonomijos), nacionalizmo, šeimos sociologinės sąvokos bei jaunimo/senimo ir miesto/kaimo priešpriešos.

Kita vertus, intensyvūs socialiniai ir politiniai pokyčiai, kuriuos aktyviai suvokia ne tik sociologinė mąstysena, bet ir kasdienė sąmonė, neleidžia vadovautis tęstinumo ar nenukūstančios sociologijos tradicijos sąvoka (Vosyliūtė 1996). Visuomeninės ir politinės transformacijos schema priverčia tyrinėtojus identifikuoti skirtumus tarp vieno ar kito laikotarpio, tarp jų socialinių struktūrų ir ideologijos. Bandymai (re-)konstruoti vieningą Lietuvos NSI tradiciją, nepaisančią istorinių, kultūrinių, politinių, ideologinių skirtingų kontekstų skirtumo, gali pasirodyti per daug įžūlus ir dirbtini.

Nors ši disciplinos istorijos pasakojimo strategija sugeba lanksčiai derinti ir konstruoti žymiai didesnį sociologinio žinojimo lauką, ji dažnai stokoja sociologinio tyrimo matmens bei sociologinės savimonės. Tokiame pasakojime elementariosios sociologijos idėjos ar kategorijos įgyja nepriklausomą statusą, o jų atsiradimo istorinis kontekstas darosi antraeilis jų raidos istorijoje. Disciplinos istorija plėtojasi tik idėjų lygmenyje, tuo tarpu socialiniai procesai, kurių dėka vienos ar kitos idėjos bei teorijos tampa socialiai aktualiomis, įvardintomis ir naujai sureikšmintomis istorijos pasakotojo, rečiau patenka į šią interpretacijos schemą.

Aišku, kad šis sociologinės savivokos momentas ir nėra būtinas sociologijos istorijai, kai ji skirta disciplinos identiteto formavimui ar įteisinimui. Šiais atvejais disciplinos istorija gali ir neperžengti idėjų istorijos kaip atskiros intelektualiosios veiklos srities ribų, patenkindama su ja siejamus lūkesčius. Tačiau nuosekli sociologinės mąstysenos laikysena istoriniame tyrime yra sociologinė savivoka ar sociologinio matmens, kuris šią tyrinėjimų sritį padaro savita, įtraukimas. Sociologijos savivoka tampa ne disciplinos idėjų istorija, bet sociologiniu istorijos suvokimu, sociologiniu istorijos pažinimu.

(Tęsinys kitame numeryje)

Literatūra:

- Aron R. *Les Étapes de la Pensée Sociologique*, Paris: Éditions Gallimard, 1967. (Арон Р. *Этапы развития социологической мысли*. Москва: Прогресс, 1993.)
- Berger P. L. ir Luckman T. *Socialinis tikrovės konstravimas: žinojimo sociologijos traktatas*, Vilnius: Pradai, 1999 [1966].
- Bloor D. *Knowledge and Social Imagery*, 2nd edition, Chicago: University of Chicago Press, 1991 [1976].
- Bourdieu P. *Homo Academicus*, Cambridge: Polity Press, 1988.
- Bunge M. A Critical Examination of the New Sociology of Science. Part 1. - Philosophy of the Social Science, 1991/4, vol.21.
- Collins R. *Four Sociological Traditions*, New York: Oxford University Press, 1994.
- Connell R.W. Why Is Classical Theory Classical? - American Journal of Sociology, 1997/6, vol.102.
- Coser L. *Masters of Sociological Thought*, 2nd ed., New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1977.
- Craib I. *Modern Social Theory*, New York: St-Martins Press, 1984.
- Crawford E.T. The Sociology of Social Science. - Current Sociology, 1971/2, vol.19.
- Denzin N.K. Interpretative Biography. - Qualitative research methods, 1989, vol.17. Newbury Park, London, New Delhi: Sage Publications.
- Fisher G. *Science and Politics. The New Sociology in the Soviet Union*, Ithaca, N.Y.: Center of International Studies, 1964.
- Fuller S. Is There Life for Sociological Theory after the Sociology of Scientific Knowledge? - Sociology, 1995/1, vol.29.
- Gaidys V. Social Sciences and their Empirical Basis in Lithuania in 1984-1994. In: *Social Sciences in Transition. Social Science Information Needs and Provision in a Changing Europe*, ed. Best H., Becker U., Marks A., Bonn: Informationszentrum Sozialwissenschaften, 1996.
- Gaidys V. and Vosyliute A. Main Features in the Development of Lithuanian Sociology. In *Eastern Europe in Transformation. The Impact on Sociology*, ed. Keen M.F., Mucha J., Westport (Connecticut), London: Greenwood Press, 1994.
- Giddens A. *Capitalism and Modern Social Theory: An Analysis of the Writings of Marx, Durkheim and Max Weber*, Cambridge: Cambridge University Press, 1971.
- Giddens A. *Constitution of Society*, Cambridge: Polity Press, 1984.
- Giddens A. *Politics, Sociology and Social Theory*, Cambridge: Polity Press, 1995.
- Golosenko I.A. Istorija sociologii kak naučnaja problema (Golosenko I.A. Istorija sociologii kak naučnaja problema: analiz glavných podходов v zarubežnykh issledovaniyax. - Sociologičeskie issledovaniya, 1976/1.)
- Gouldner A.W. *The Coming Crisis of Western Sociology*, New York: Basic Books, 1970.
- Griffin L.J. How Is Sociology Informed by History? - Social Forces, 1995/4, vol.73.
- Grigas R. *Sociologija kiekvienam*, Vilnius: Mintis, 1974.
- Horowitz I.L. The Decomposition of Sociology. - Academic Questions, 1992/2, vol.5.
- Iš Lietuvos sociologijos istorijos. I dalis*, Vilnius: LFSI, 1996.
- Iš Lietuvos sociologijos istorijos. II dalis*, Vilnius: LFSI, 1999. *Iš Lietuvos sociologijos istorijos. III dalis*, Vilnius: LFSI, 2000.
- Jadov V.A. Inteviu s profesorom Jadovym. (Ядов В.А. Интервью с профессором В.А. Ядовым. - Журнал социологии и социальной антропологии, 1999/1, т.2.)
- Jenks Ch. (ed.) *Core Sociological Dichotomies*, London, Thousands Oaks, New Delhi: Sage Publications, 1998.
- Kavolis V. Lietuvos sociologija pakeliui į save. - Kultūros barai, 1996/1.
- Kruglyj stol "Sociologija v Sankt-Peterburge" (Круглый стол «Социология в Санкт-Петербурге». - Журнал социологии и социальной антропологии, 1999/2, т.2.)
- Kuhn Th. *The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago: The University of Chicago Press, 1962.
- Lengermann P., and Niebrugge-Brantley J. *The women founders: Sociology and social theory 1830-1930*, New York: McGraw-Hill, 1998.
- Leonas P. *Sociologijos paskaitos*, Vilnius: Pozicija, 1995 [1936].
- Leonavičius J. Sociologijos atsižadimo ir raidos klausimu. Kn.: *Sociologija Lietuvoje: praeitis ir dabartis*, Kaunas: KTU Technologija, 1991.
- Lietuva socialinių pokyčių erdvėje*, Sociologų konferencijos, vykusios 1995 m. gruodžio 13-14 d. medžiaga; redakcinė kolegija: R. Grigas (atsakingas redakto-

- rius), A. Vosyliūtė (sudarytoja), Vilnius: LSD, LFSI, 1996.
- Merton R.K. *The Sociology of Science. Theoretical and Empirical Investigations*, Chicago, London: The University of Chicago Press, 1973.
- Münch R. *Sociological Theory. Vol. I. From the 1850s to the 1920s*, Chicago: Nelson-Hall Publishers, 1994.
- Nisbet R.A. *Sociologijos tradicija*, Vilnius: Pradai, 2000 [1967].
- Norkus Z. *Istorika: istorinis įvadas*, Vilnius: Taura, 1996.
- Phillips B.S. Toward a Reflexive Sociology. - *American Sociologist*, 1988/2, vol.19.
- Popper K.R. *Conjectures and Refutations. The Growth of Scientific Knowledge*, London: Routledge, 1989 [1963].
- Ritzer G. *Contemporary Sociological Theory*, 4th edition, New York: McGraw-Hill, 1996a.
- Ritzer G. *Classical Sociological Theory*, 2nd edition, New York: McGraw Hil, 1996b.
- Sociologija Lietuvoje: Praeitis ir dabartis*, red. J.Leonavičius, Kaunas: Technologija, 1991.
- Sociologija Lietuvoje: Praeitis ir dabartis*, red. J.Leonavičius, Kaunas: Technologija, 1992.
- Sociologija Lietuvoje: Praeitis ir dabartis*, red. J.Leonavičius, Kaunas: Technologija, 1993.
- Sociologija Lietuvoje : Praeitis ir dabartis*, Respublikinės konf. Sociologijos (D15) sekcijos pranešimų medžiaga / Kauno technologijos univ. ; J. Leonavičius (ats. red.), Kaunas: Technologija, 1994.
- Sociologija Lietuvoje: Praeitis ir dabartis*, red. J.Leonavičius, Kaunas: Technologija, 1995.
- Sociologija Lietuvoje*, tarptautinės konferencijos pranešimų medžiaga / Kauno technologijos universitetas ; J. Leonavičius (ats. red.), Kn.2. Kaunas: Technologija, 1996.
- Sociologija: praeitis ir dabartis*, tarptautinės konferencijos pranešimų medžiaga / Kauno technologijos universitetas ; J. Leonavičius (ats. red.), Kn.2. Kaunas: Technologija, 1997.
- Sociologija: praeitis ir dabartis*, tarptautinės konferencijos pranešimų medžiaga / Kauno technologijos universitetas ; J. Leonavičius (ats. red.), Kn.2. Kaunas: Technologija, 1998.
- Szacki J. *History of Sociological Thought*, Westport, Conn.: Greenwood Press, 1979.
- Szacki J. Reflections on the History of Sociology. - *The Polish Sociological Bulletin*, 1980/4.
- Tong R. *Feminist Thought A Comprehensive Introduction*, Boulder, CO: Westview Press, 1989.
- Treiny M. Tautos suvienijimo vizija prof.F.Kemėšio darbuose. Kn.: *Iš Lietuvos sociologijos istorijos. I knyga. Straipsnių rinkinys/* atsakinga redaktorė A. Vosyliūtė. Vilnius: LFSI, 1996.
- Turner J.H. *The Structure of Sociological Theory*, Belmont, CA: Wadsworth, 1991.
- Turner S.P. and Turner J.H. *The Impossible Science: An Institutional Analysis of American Sociology*, Newbury Park, Calif.: Sage, 1990.
- Vosyliūtė A. Pokario sociologijos keliai. Kn.: *Iš Lietuvos sociologijos istorijos. I dalis*, Vilnius: LFSI, 1996.
- Wallace R. and Wolf A. *Contemporary Sociological Theory: Continuing the Classical Tradition*, Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall, 1995.
- Waters M. *Modern Sociological Theory*, London, New Delhi, Thousands Oaks: Sage Publications, 1994.
- Zdravomyslov A.G. Vechi naučnoj biografii. (Здравомыслов А.Г. Вехи научной биографии. - Журнал социологии и социальной антропологии, 1998/3, т.1.)

Išnašos

¹ Vytauto Kavolio straipsnis "Lietuvos sociologija pakeliui į save" buvo perskaitytas kaip pranešimas Lietuvos sociologų konferencijoje *Qua vadis Sociologia?* 1995 m. gruodžio mėnesį. Šios konferencijos auditoriją iš esmės sudarė praktinius tyrimus atlikinėjantys sociologai bei kitų socialinių mokslų disciplinų atstovai. Tačiau šio pranešimo teksto pasirodymas "Kultūros barų" mėnraštyje leidžia daryti išvadą, kad jo simbolinė reikšmė, jo organiškumas tapo

atskiros simbolinių reikšmių struktūros dalimi ir šios simbolinės reikšmės supratimas yra siejamas su kita auditorija. Jei originalus pranešimo pasirodymo kontekstas savo simbolinių reikšmių konstravimo strategijomis buvo svetimas žodiniam pranešimui, tai tekstinis pranešimas pateko į savo simbolinių reikšmių terpę. Reikia paminėti ir tai, kad jis nebuvo įtrauktas į vėliau pasirodžiusių šios konferencijos pranešimų rinkinį *Lietuva socialinių pokyčių erdvėje* (1996).

² Sociologijos istorijos veikaluose autoriai dažniausiai stengiasi susisteminti savo pedagoginės veiklos, skaitytų paskaitų medžiagą. Pavyzdžiui, Arono ([1967] 1993), Waterso (1994), Wallace ir Wolf (1995), Ritzerio (1996a), Müncho (1994) ir kitų autorių sociologijos istorijos veikalai atsiranda kaip vadovėliai studentams. 10-15 metų skaitytų paskaitų konspektai virsta simboliškai reikšmingu ir įteisintu visos disciplinos identiteto formavimo instrumentu. Panašiai atsiranda ir kitų socialinių mokslų sričių istorinės apžvalgos, pvz., feminizmo (Tong 1989) ar istorikos raidos (Norkus 1996).

³ Kitas skiriamasis sociologijos kaip atskiros intelektualinės veiklos bruožas yra siejamas su empiriniais sociologiniais tyrimais. Tačiau sociologinių tyrinėjimų metodai dažnai panaudojami kitose intelektualinės veiklos srityse kaip paprasčiausias informacijos surinkimo ir apibendrinimo instrumentas. Dėl šios priežasties sociologinių metodų praktikavimas negali būti laikomas esmine visos disciplinos identiteto formavimo ašimi, nors vieša disciplinos reprezentacija yra siejama kaip tik su pastaraisiais. Metodų praktikavimas gali tik sutvirtinti individualaus sociologo identiteto patvirtinimą kasdienėje praktikoje, bet ne suteikti identitetui išskirtinumo statusą.

Įteikta 2000 12 08

Pateikta spaudai 2000 12 16

Liutauras Kraniauskas
Sociologijos katedra, KU
Mėniškos g. 153, Klaipėda